

„ЮНОШИ“, литературни критики
от ЕФРЕМ КАРАНФИЛОВ.
С., изд. Народна младеж, 1977.

„В тази книга съм събрал мои мисли за срещите ми през детството и юношеството с любими автори и герои, които са ми станали близки за цял живот. И за новата ми среща с тях — сега вече като литературен критик. В този смисъл книгата ми има известен субективен характер“ (с. 6). Така скромно и непретенциозно представя тематиката на новата си книга Ефрем Каранфилов. Спомен за мечтите на детството и за техния път през годините. Лиричен разказ за срещите с чудния свят на книгите, за качествата, които придобиваме благодарение на този свят, за мъдростта и красотата, които той крие. Прекалено скромно и неправилно е под заглавието „Литературни критики“, защото то ни подвежда и ние започваме да четем книгата с убеждението, че критикът е събрал оттук-оттам своите стари работи (както често се случва в българската практика) и механично ги е пришил в едно цяло.

За щастие оставаме излъгани. Поднесена ни е завършена цялост със своя логика на развитието на идеите, с хармонична композиция, с убедително поднесени преходи от философски размисъл към лирическа миниатюра или към конкретен литературен пример. Писателят прониква деликатно в чуждия детски свят, с великолепно познание анализира детската психика и синтезира онова стойностно, което придава на изкуството полъха на детство и младост. Ефрем Каранфилов никога не е бил еуховат литературен критик, рационално, изпълнено е математически абстракции, ровене из художествените творби му е природно чуждо. Прозата му винаги е била есеистична, богата на поезия и емоции, той винаги е изследвал младите, жизнени сили на нацията и културата, винаги го е привличало оптимистичното начало в творческия процес. Но никога досега не беше се докосвал така директно и пространно към темата за младостта. Бих казал, той просто дължеше на читателите си тази книга. Тя е така свойствена на неговия творчески темперамент, че създава чувството за лекота: лекота, когато я четеш, и другото, измамно, раз-

бира се, че е написана с лекота. Измамно, защото съвсем не е лека задача да се постигне блестящият есеистичен стил, да се предаде чрез словото едно почти физическо усещане за младост. Критикът може да предложи творбата си на най-широка аудитория: тя ще бъде особено интересна за най-младите, които сега тръгват из семирамидените градини на книгите, но няма да бъде отмината и от онези, които за нищо на света не биха излезли от тях, които обикалят из отдавна познатите ален и откриват все нови чудеса, все нови прелести. Един от тези неуморими пътешественици е и авторът на „Юноши“. Той разделя обичта си между двата обекта на своето изследване: децата и книгите, говори вдъхновено и за едните, и за другите, кръстосва пътищата им и търси общочовешките изводи, които произтичат от тази среща.

„Чудото има способността да облъхва с поетичност наивната детска вяра, така чужда на сухотата и догматиката. През дните на детството е позволено да се нацупват стоманените рамки на научните закони и с учудваща леснина да се разпирват крилете на въображението“ (с. 22). Ефрем Каранфилов добре разбира влиянието, което тази истина е имала винаги върху човечеството. Хората винаги са свързвали най-светлите си мечти с децата, винаги са отдавали на най-свидните си дела обич като към деца, винаги са възприемали детето и детството като символ на всичко най-чисто и светло в душата, като противодействие на тъмнината и злото. Винаги човешката мисъл е придавала най-силен драматизъм на срещата между децата и тъмните сили, винаги доброто е било обрадено с ореол на младост. Критикът си спомня прекрасните песни за Крали Марко, в които юнакът е заобиколен от прекрасни, героични деца. Тези родени от поетичното народно въображение образи трябва да придружават героя. „Тези деца са светъл лъч, радостна усмивка, поетична шега в юнашкия ни епос“ (с. 34). Развитието на тази тема в нашата литература писателят разкрива великолепно в поезията на Ботев. Този национален гений, приютил в съзнанието си дълбоки пластовете от българската национална душевност, също не забравя сред вехтите вой-

води да възпее и Чавдар, рожбата на баща-жайдутин, който тръгва по неговия път. „През краткия си живот Ботев не е имал момче, което да го наследи. Но ето той е създал, и то в най-прекрасните си младини, своя духовен син Чавдар... Ето го прекрасния народен син на поета...“ (с. 38). Тази приемственост Каранфилов проследява и в творчеството на Вазов, и във великолепната песен на Стамен Панчев „Сине мой“, и в мемоарите на легендарната Цола Драгойчева. Приемственост на най-чистото българско начало, вълнато в образа на детето, детето, което предизвиква в съзнанието ни светлите думи: майчинство, волна игра, приказка.

Критикът ни повежда към света на приказките, за да проткрием заедно тайната на тяхното въздействие. „Много силно художествено въздействие се получава от контраста между една фантастична обстановка, изпълнена с реалистично описани детайли. Тогава всичко се възприема като действителност. В приказната кристална планина се гуши борова къщичка със скърпаща врата и пукнато стъкло на прозореца“ (с. 84). Децата са особено чувствителни към фалша, към грубата измама — те обичат само фантазията, не и лъжата. Затова биха могли да повярват само за поетичната, дълбоко човечна приказка. „Тя е младост, полет, устрем на духа и се ражда така, както се раждат песните.“ „Истинският автор на приказки е в същината си мечтател, защото чрез приказките той се устремява към едно похубаво бъдеще“ (с. 86). И критикът не забравя да спомене за враговете на приказките — всички онези схоластици, еснафи, всички забравили детството мизантропи. Детето и детството в художественото творчество са мерило за хуманност. Има творци, които използват естественото човешко емоционално предразположение към децата с грубо търговски глед — те правят героите си деца-жертви, преследвани от бандити или чудовища, за да предизвикат у сантименталния читател първосигнални усещания. Но не за тези творци и не за тези творби пише Ефрем Каранфилов. Той създава галерия от психолози, от вещи познавачи на детската душа, които с дълбоко хуманното си изкуство вълнуват всеки, който не е забравил детството, но които творят най-вече за малките, жадни за знания читатели. Интересни са страниците, посветени на голямото изкуство на Ангел Каралийчев, проникновени анализи прави критикът на детските творби на Алфонс Доде, Майн Рид, Горки, Сент Егзюпери, Селинджър. Всички тези изследвания се допълват, защото разкриват разни страни от психологията на детето-читател, и от възможностите за въздействие на детската литература. Есето „Психология на спомена и детството“

е особено интересно с проникването в творческата лаборатория, със свързането на художественото творчество и спомените от детството. „Помненето става както съзнателно, така твърде често и несъзнателно, с помощта на сърцето, „памятта на сърцето е по-силна“ (с. 136), твърди Каранфилов и ни кара да се замислим за ролята на детството и родното място в творчеството, за Вазов и неговия Сопот, за Славейков и Трявна, за Вапцаров и Банско, за всичко онова, което навлиза в съзнанието ни през първите години на този свят — за книгите, които първо сме прочели, за хората, които сме срещнали. Критикът подкрепя разсъжденията си с красноречиви примери от творчеството на Камен Калчев, Крум Григоров, Симеон Радев и други творци, връщащи се неведнъж в книгите си към атмосферата на детските дни.

Нови, интересни интерпретации дава Ефрем Каранфилов на старите, свидни на сърцето ни приказки за Пепеляшка, Аладин, за грозното патенце. „В хубавите приказки има ясно очертани човешки характери, трагичен конфликт, вътрешно напрежение, което се разкрива посредством характерите“ (с. 189). В живота на емоционалните, надарени с фантазия хора приказката играе гравивна роля — тя им помага срещу старостта, предпазва ги от отровата на бездушното, сивотата и еснафството. „Дошлите сякаш от детските ни сънища приказки звучат винаги съвременно през различните ни въззрасти. И всички ни обогатяват. По нов и интересен начин“ (с. 192). Незабравима е интерпретацията, която критикът дава на приказката за грозното патенце. Четем поетичен разказ за теженията на твореца, на Андерсен, който, непризнаван от критиката, обвиняван в сантиментализъм и дилетантство, няма да се откаже от избрания път. Той ще воюва с неподкупното си, окупано в бездните кладенци на фантазията перо за повече красота и за повече обич по света. Афористично звучат думите на Ефрем Каранфилов: „Истинският поет нито за момент не е равнодушен. Равнодушен поет — умрял поет“ (с. 214).

Но има един творец, който е особено скъп на критика. На него той е посветил най-поетичното си есе, в което сякаш е оставил късче от душата си. Става дума за „Летецът, поетът и пустинята“, есе, посветено на Сент Егзюпери, и аз не се учудвам на този избор. Има нещо средно между Ефрем Каранфилов и френския летец в начина, по който и двамата осмислят света. Не искам тук да сравнявам величини, а само двама наши съвременници, еднакво влюбени и вярващи в красивото у човека, еднакво верни на възлюбената страна на детството. И когато есеистът пише за Егзюпери: „Той говори за

стари, отдавна известни неща, като дълг, героизъм, чест, отговорност, приятелство, саможертва, мечта, сърдечност — но говори за тях със сърцето си като поет и затова те забелязват с позлатата на новото. И тук се крие обаянието на неговото творчество“ (с. 264), ние възприемаме тези думи като творческо кредо на самия Каранфилов.

„Изкуството на поетическата изповед предполага вътрешна сдържаност, интонационна естественост, непосредственост на изврата“ (с. 287). Мисля, че и изповедта на критика предполага същите качества, право за това ми дава и есенстиката на Ефрем Каранфилов, която в най-добрите си образци притежава всички тези качества. Личността на твореца, неговата субективна оценка нито за миг не е прикрита зад нищо незначещи сухи фрази — той не крие своите пристрастия и честно ги споделя с нас.

Редки и много необходими са книги, посветени на връзките между младостта и литературата. А тази, за която говорим, притежава всички качества, за да попадне в жадните ръце на младия читател — тя ще му помогне да научи и да осмисли много нови неща, неусетно ще го приобщи към света на прекрасното.

Георги Цанков

„ЧЕРТИТЕ НА ГЕНИЯ“ от ПЕНЧО ДАНЧЕВ
С., изд. Български писател, 1976, 175 с.

Малката книжка „Чертите на гения“ на Пенчо Данчев е ново и оригинално изследване на живота и творчеството на нашия голям поет и революционер. Авторът се е заел с трудна и отговорна задача — да внуши свое виждане за Христо Ботев, като, без да го откъсва от конкретната историческа действителност, го доближи до нас. Той отмята пластове от познатите описания и анализи и го рисува колкото известен, толкова и нов. Приносният характер на книгата на П. Данчев може да се почувствува както в самата тема, означена в заглавието, така и в отделните глави, които не следват никакъв строго определен ред и носят понякога малко странни наслови, като например „Закономерностите на изключението“, а композицията на места ни изненадва със своята особена непоследователност. По жанр книгата също е твърде „смесена“ — патетично-реторичните и есенстичните похвати се редуват с философско-теоретични наблюдения и заключения. Тази всеобхватност и мащабност на изследването е безспорно едно богатство, продиктувано от многостранния характер на Ботевата личност. Пенчо Данчев не може и не желае да бъде

спокоен пред особеностите на един от нашите най-ярки национални гении и затова в стила му неминуемо се долавя голямата му гражданска развълнуваност.

Още в първата глава — „Обаянието и загадката на личността“, авторът успява да ни накара да почувствуваме огненото дишане на гения. В подкрепа на своите мисли П. Данчев си служи с особен вид „документалност“. Той привежда в един съгъстен ритъм цитати от Ботевия писма и от негови статии, които помагат на читателя да надникне в особеностите на Ботевата личност, която е занимавала и ще занимава не едно поколение. Подчертано е историческото самочувствие на великия човек, то е наистина нещо особено самобитно, неповторимо и изключително, не би могло да се сравни със самочувствието на нито един от нашите революционери от онова време, то е ботевско. Само той е могъл да се слива така непосредствено с болките и копнежите на своя народ и същевременно да бъде начело, да се чувствува водач и трибун, да разбира и осъзнава своето водещо място и значение. Тези тънки нюанси при характеристиката на чертите на гения Пенчо Данчев е доловил и изяснил с особена любов и разбиране. Загадката около една такава личност като Ботев не ще престане никога да привлича, нейната примаамливост и обаяние ще растат с времето. Заслугата на П. Данчев в случая е, че е успял да шрихира чертите на Ботев в движение, да оживи неговите думи и постъпки, да ни накара да го почувствуваме отново и да го разберем още по-добре, без да се изчерпва с това цялата загадъчност на неговия образ.

Във втората глава „Закономерността на изключението“ той е направил един интересен исторически разрез и е потърсил корените на Ботевата самобитност в неговото време. След като е обрисувал портрета на Ботев в началото, където е демонстрирал и някои външни негови особености, авторът смята за свой дълг да обясни историческата закономерност на този наш феномен. Прави впечатление, че тук Пенчо Данчев избира една реторична форма на изложение, която крие известни достоинства. Той задава редица въпроси, на които след това сам отговаря. Това диалектиско раздипляне на епохата на Ботев става на пръв поглед съвсем леко и естествено, но в същност показва дълбочината на марксистическа постановка на въпроса. Стилът е особено раздвижен и темпераментен, показва вътрешна ангажираност и същевременно детайлно проникване в особеностите на онова време и неговите връзки с нашата съвременност. Един гений винаги има по-голяма близост с бъдещето и тъкмо това е подчертано от автора, който нарича Ботев „наш скъп съвременник“. Пенчо Данчев обяснява с някаква